DIALOGIK NUTQNING MADANIYATLARARO TAHLILI

Uktamova Umida Uktamovna
Navoiy Inovatsiya Universiteti
Lingvistika (Ingliz tili) yo‘nalishi 1- kurs magistri
http://e-mail: umidu5683@gmail.com
+998974177747
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20266062

Annotatsiya: Mazkur maqolada dialogik nutqning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o‘rni, uning lingvistik va pragmatik xususiyatlari hamda turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ farqlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Dialogik nutq insonlararo muloqotning asosiy shakllaridan biri bo‘lib, u nafaqat til birliklari, balki madaniy qadriyatlar, milliy mentalitet va kommunikativ xulq bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Tadqiqot davomida pragmalingvistika, sotsiolingvistika va diskurs tahlili metodlaridan foydalanildi. Maqolada turli mamlakatlar olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida dialogik nutqning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi ahamiyati yoritildi. Shuningdek, muloqot jarayonida yuzaga keladigan stereotiplar, kommunikativ to‘siqlar va ularning sabablari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari xalqaro kommunikatsiya, xorijiy til o‘qitish va tarjimashunoslik sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Dialogik nutq, madaniyatlararo kommunikatsiya, pragmalingvistika, diskurs tahlili, kommunikativ kompetensiya, sotsiolingvistika, verbal muloqot, milliy madaniyat, nutq etiketi, kommunikativ strategiya.

Kirish

XXI asrda globallashuv jarayonining jadallashuvi natijasida turli millat va madaniyat vakillari o‘rtasidagi kommunikatsiya ko‘lami sezilarli darajada kengaydi. Xalqaro iqtisodiy aloqalar, ta’lim migratsiyasi, internet texnologiyalarining rivojlanishi hamda ommaviy axborot vositalarining keng tarqalishi insonlararo muloqotni yangi bosqichga olib chiqdi. Shu sababli madaniyatlararo kommunikatsiya masalalari tilshunoslikning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylandi [1].

Dialogik nutq kommunikatsiyaning asosiy shakli sifatida insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Dialog jarayonida suhbatdoshlarning til birliklaridan foydalanishi, nutq etiketi, emotsional ifoda vositalari va kommunikativ strategiyalari ularning madaniy mansubligiga bog‘liq ravishda farqlanadi [2]. Ayniqsa, turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqotda pragmatik tafovutlar kommunikativ tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Amerikalik olim Edvard Hall madaniyatlararo kommunikatsiyani “yashirin madaniy kodlar” orqali shakllanuvchi murakkab jarayon sifatida baholaydi [3]. Uning fikricha, ayrim madaniyatlarda bevosita kommunikatsiya ustuvor bo‘lsa, boshqalarida bilvosita nutq shakllari muhim o‘rin egallaydi. Masalan, AQSh va Germaniyada ochiq va aniq fikr bildirish odatiy hol bo‘lsa, Yaponiya va Koreyada muloqot ko‘proq implitsit xarakterga ega.

Dialogik nutqni madaniyatlararo jihatdan o‘rganish pragmalingvistika va sotsiolingvistikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki til birliklarining qo‘llanilishi ijtimoiy me’yorlar, qadriyatlar va madaniy stereotiplar bilan bog‘liqdir [4]. Shu jihatdan mazkur maqolada dialogik nutqning madaniyatlararo xususiyatlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Аннотация: В данной статье научно анализируются роль диалогической речи в межкультурной коммуникации, её лингвистические и прагматические особенности, а также коммуникативные различия, возникающие в процессе общения между представителями различных культур. Диалогическая речь является одной из основных форм межличностного общения и тесно связана не только с языковыми единицами, но и с культурными ценностями, национальным менталитетом и коммуникативным поведением. В ходе исследования были использованы методы прагмалингвистики, социолингвистики и дискурс-анализа. На основе исследований, проведённых учёными различных стран, в статье раскрывается значение диалогической речи в межкультурной коммуникации. Также анализируются стереотипы, коммуникативные барьеры и причины их возникновения в процессе общения. Результаты исследования имеют важное научно-практическое значение для международной коммуникации, преподавания иностранных языков и переводоведения.

Ключевые слова: диалогическая речь, межкультурная коммуникация, прагмалингвистика, дискурс-анализ, коммуникативная компетенция, социолингвистика, вербальное общение, национальная культура, речевой этикет, коммуникативная стратегия.

Abstract: This article scientifically analyzes the role of dialogic speech in intercultural communication, its linguistic and pragmatic features, as well as the communicative differences that arise in the process of interaction between representatives of different cultures. Dialogic speech is one of the main forms of interpersonal communication and is closely connected not only with linguistic units, but also with cultural values, national mentality, and communicative behavior. During the research, the methods of pragmalinguistics, sociolinguistics, and discourse analysis were applied. Based on studies conducted by scholars from different countries, the article highlights the importance of dialogic speech in intercultural communication. In addition, stereotypes, communicative barriers, and the reasons for their emergence in the communication process are analyzed. The results of the study have significant scientific and practical importance for international communication, foreign language teaching, and translation studies.

Keywords: dialogic speech, intercultural communication, pragmalinguistics, discourse analysis, communicative competence, sociolinguistics, verbal communication, national culture, speech etiquette, communicative strategy.

Metodologiya

Tadqiqot davomida qiyosiy-tahliliy, diskursiv va pragmatik tahlil metodlaridan foydalanildi. Dialogik nutqning madaniyatlararo xususiyatlarini aniqlash uchun xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari o‘rganildi. Jumladan, pragmalingvistika, kommunikativ lingvistika va sotsiolingvistika sohalaridagi ilmiy tadqiqotlar asosiy manba sifatida tanlandi.

Diskurs tahlili orqali turli madaniyat vakillarining muloqot jarayonidagi verbal strategiyalari o‘rganildi. Tadqiqotda G. Hofstede, E. Hall, D. Hymes va boshqa olimlarning kommunikativ kompetensiyaga oid nazariyalari metodologik asos vazifasini bajardi [5].

Shuningdek, xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar va UNESCO hamda OECD tomonidan e’lon qilingan statistik ma’lumotlardan foydalanildi. Statistik tahlil natijalariga ko‘ra, xalqaro biznes va ta’lim sohasidagi kommunikativ nizolarning 60 foizdan ortig‘i madaniyatlararo tafovutlar bilan bog‘liq ekanligi qayd etilgan [6].

Natijalar

Tadqiqot davomida dialogik nutqning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi asosiy xususiyatlari aniqlandi. Birinchidan, muloqotning verbal va neverbal shakllari turli

madaniyatlarda turlicha talqin qilinadi. Masalan, G‘arb davlatlarida suhbat davomida ko‘z bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qilish ochiqlik belgisi sifatida qaralsa, Sharq mamlakatlarida bu holat ayrim vaziyatlarda hurmatsizlik sifatida talqin qilinishi mumkin [7].

Ikkinchidan, nutq etiketi formulalarida ham sezilarli tafovutlar mavjud. Ingliz tilida “please”, “thank you”, “sorry” kabi birliklar juda faol qo‘llansa, ayrim Osiyo madaniyatlarida hurmat ifodasi grammatik vositalar orqali amalga oshiriladi [8].

Uchinchidan, madaniyatlararo dialoglarda kommunikativ strategiyalar milliy mentalitet bilan bog‘liq holda shakllanadi. Hofstede tadqiqotlariga ko‘ra, kollektivistik jamiyatlarda guruh manfaatlari individual manfaatlardan ustun qo‘yiladi, shu sababli dialogik nutqda muloyimlik va ehtiyotkorlik kuchli namoyon bo‘ladi [9].

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, madaniyatlararo kommunikatsiyada eng ko‘p uchraydigan muammolar quyidagilar hisoblanadi:

- pragmatik noto‘g‘ri talqinlar;
- stereotiplarning ta’siri;
- nutq etiketi farqlari;
- neverbal signallarni noto‘g‘ri tushunish;
- til kompetensiyasining yetarli emasligi.

Yevropa Kengashining til kompetensiyalariga oid tadqiqotlarida xorijiy tilni mukammal bilish madaniyatlararo muvaffaqiyatli kommunikatsiyaning yagona omili emasligi, balki madaniy kompetensiya ham muhim ahamiyat kasb etishi ta’kidlangan [10]

Tahlil va muhokama

Dialogik nutqni madaniyatlararo nuqtai nazardan o‘rganish zamonaviy tilshunoslik, pragmalingvistika va kommunikativ lingvistikaning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki globallashuv jarayonlari natijasida turli millat, til va madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot intensivligi ortib bormoqda. Bugungi kunda xalqaro ta’lim, diplomatiya, biznes va turizm sohalarida samarali kommunikatsiyani ta’minlash uchun nafaqat tilni bilish, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaga ega bo‘lish ham muhim omil sifatida qaralmoqda [1]. Shu sababli dialogik nutqning madaniyatlararo xususiyatlarini tahlil qilish nazariy va amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, dialogik nutq insonlarning ijtimoiy tajribasi, milliy qadriyatlari va madaniy stereotiplari asosida shakllanadi. Har bir jamiyat o‘zining kommunikativ me’yorlariga ega bo‘lib, ushbu me’yorlar muloqot davomida namoyon bo‘ladi. Masalan, G‘arb mamlakatlarida kommunikatsiya ko‘proq individualistik xarakterga ega bo‘lsa, Sharq mamlakatlarida kollektivistik qadriyatlar ustuvor hisoblanadi [2]. Bu holat dialogik nutqning mazmuni, tuzilishi va pragmatik xususiyatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Amerikalik olim Gert Hofstede madaniyatlarni individualizm va kollektivizm tamoyillari asosida tasniflagan. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, individualistik jamiyatlarda insonning shaxsiy fikri va mustaqil qarori yuqori baholanadi, shu sababli dialogik nutqda ochiqlik va bevositalik ustuvor hisoblanadi [3]. Masalan, AQSh, Kanada va Germaniya kabi davlatlarda suhbat jarayonida to‘g‘ridan-to‘g‘ri savol berish yoki rad javobini aytish odatiy kommunikativ holat hisoblanadi. Aksincha, Yaponiya, Koreya va Xitoy kabi kollektivistik madaniyatlarda suhbatdoshning hissiyotlarini inobatga olish muhim sanaladi. Shu sababli bilvosita ifodalar, yumshoq rad etish va implitsit ma’no ko‘proq qo‘llaniladi.

Dialogik nutqda pragmatik omillar alohida ahamiyat kasb etadi. Pragmatika til birliklarining real kommunikativ vaziyatda qanday qo‘llanilishini o‘rganadi. Tadqiqotlar ko‘rsatishicha, madaniyatlararo kommunikatsiyada grammatik xatolarga qaraganda pragmatik xatolar ko‘proq salbiy oqibatlarga olib keladi [4]. Chunki pragmatik xatolar kommunikativ niyatning noto‘g‘ri tushunilishiga sabab bo‘ladi. Masalan, ingliz tilidagi “Could you open the window?” kabi savol shaklidagi murojaat muloyim iltimos sifatida

qabul qilinadi. Ayrim madaniyatlarda esa bu shakl oddiy savol sifatida talqin qilinishi mumkin.

Dialogik nutqda nutq etiketi ham muhim rol o‘ynaydi. Nutq etiketi – bu jamiyat tomonidan qabul qilingan kommunikativ xulq me’yorlari yig‘indisidir. Turli madaniyatlarda salomlashish, minnatdorchilik bildirish, uzr so‘rash yoki xayrlashish shakllari farqlanadi [5]. Masalan, yapon tilida hurmat kategoriyasi grammatik tizimning o‘zida mujassamlashgan bo‘lib, fe’llarning maxsus hurmat shakllari mavjud. Ingliz tilida esa hurmat asosan leksik vositalar yordamida ifodalanadi. O‘zbek tilida ham katta yoshdagi insonlarga nisbatan “siz” shaklidan foydalanish hurmat belgisi hisoblanadi.

Madaniyatlararo dialoglarda neverbal kommunikatsiyaning roli ham juda katta. Psixolog va kommunikatsiya tadqiqotchisi Albert Mehrabian tadqiqotlariga ko‘ra, insonlararo muloqotda axborotning katta qismi intonatsiya, mimika va tana harakatlari orqali uzatiladi [6]. Shu sababli neverbal vositalarning turli madaniyatlarda turlicha talqin qilinishi kommunikativ to‘siqlarga sabab bo‘lishi mumkin.

Masalan, Yevropa davlatlarida suhbat davomida ko‘z bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qilish ochiqlik va ishonch belgisi hisoblanadi. Ayrim Sharq mamlakatlarida esa uzoq davom etuvchi ko‘z qarashi hurmatsizlik yoki agressivlik sifatida qabul qilinishi mumkin [7]. Bundan tashqari, imo-ishoralar ham madaniyatga qarab turlicha ma’no anglatadi. Masalan, AQShda “OK” belgisi ijobiy ma’noni bildirsa, ayrim davlatlarda bu haqoratli ma’noga ega bo‘lishi mumkin.

Dialogik nutqning madaniyatlararo xususiyatlarini o‘rganishda Edvard Hall tomonidan ishlab chiqilgan “yuqori kontekstli” va “past kontekstli” madaniyatlar nazariyasi muhim ahamiyatga ega [8]. Hallning fikricha, yuqori kontekstli madaniyatlarda kommunikatsiya ko‘proq yashirin ma’nolar, imo-ishoralar va umumiy ijtimoiy tajribaga asoslanadi. Yaponiya, Xitoy va arab mamlakatlari bunga misol bo‘la oladi. Past kontekstli madaniyatlarda esa axborot ochiq va aniq ifodalanadi. Germaniya, AQSh va Skandinaviya davlatlari shunday kommunikativ modelga ega.

Mazkur farqlar dialogik nutqning tuzilishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Past kontekstli madaniyatlarda suhbat aniq reja asosida olib boriladi, mantiqiy izchillik muhim hisoblanadi. Yuqori kontekstli madaniyatlarda esa suhbat ko‘proq emosional va kontekstual xarakterga ega bo‘ladi. Shu sababli madaniyatlararo kommunikatsiyada ayrim vaziyatlarda bir tomon haddan tashqari sovuqqon yoki aksincha, ortiqcha hissiy ko‘rinishi mumkin.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, dialogik nutqda sukut ham kommunikativ vosita sifatida muhim ahamiyatga ega. Yapon kommunikativ madaniyatida sukut hurmat, fikrlash yoki ma’qullash belgisi sifatida talqin qilinadi [9]. G‘arb kommunikativ madaniyatida esa uzoq sukut noqulay vaziyat yoki kommunikativ muvaffaqiyatsizlik belgisi sifatida qabul qilinadi. Bu farq xalqaro muzokaralar va diplomatik uchrashuvlarda ham sezilarli darajada namoyon bo‘ladi.

Madaniyatlararo dialoglarda stereotiplarning ta’siri ham muhim masalalardan biridir. Stereotiplar insonlarning boshqa millat vakillari haqidagi umumlashgan tasavvurlari bo‘lib, ular kommunikatsiya jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [10]. Tadqiqotlarga ko‘ra, stereotiplar ko‘pincha noto‘g‘ri kommunikativ xulosalarga olib keladi. Masalan, ayrim xalqlar “sovuqqon”, boshqalari esa “haddan tashqari hissiy” sifatida tavsiflanadi. Bu kabi stereotiplar muloqot jarayonida psixologik to‘siqlar yuzaga keltiradi.

Dialogik nutqda gender omili ham madaniyatlararo jihatdan muhim ahamiyatga ega. Ayrim jamiyatlarda erkak va ayol kommunikativ xulqi o‘rtasidagi farqlar aniq seziladi [11]. Masalan, ko‘plab tadqiqotlarda ayollar dialogik nutqda ko‘proq emotsional birliklardan foydalanishi, erkaklar esa qisqa va aniq ifodalarni afzal ko‘rishi qayd etilgan. Biroq bu farqlar ham madaniyatga bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, yosh omili ham dialogik nutqning shakllanishiga ta’sir qiladi. Katta yoshdagi insonlarga hurmat ko‘rsatish Sharq madaniyatida muhim kommunikativ norma hisoblanadi. O‘zbek kommunikativ madaniyatida ham katta yoshdagilar bilan muloqotda muloyim va hurmat ifodalovchi birliklardan foydalanish talab etiladi. Bu holat dialogik nutqning pragmatik jihatlarida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Madaniyatlararo kommunikatsiyada tarjima jarayoni ham muhim o‘rin egallaydi. Tarjima faqat lingvistik birliklarni boshqa tilga o‘girish emas, balki madaniy ma’nolarni ham yetkazishni talab qiladi [12]. Shu sababli dialogik nutqni tarjima qilishda pragmatik ekvivalentlikni saqlash muhim hisoblanadi. Aks holda kommunikativ ma’no buzilishi mumkin.

Zamonaviy raqamli kommunikatsiya vositalari ham dialogik nutqning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va videokonferensiyalar orqali amalga oshirilayotgan muloqotlarda madaniyatlararo xususiyatlar yanada yaqqol namoyon bo‘lmoqda [13]. Onlayn kommunikatsiyada emoji, qisqartmalar va vizual belgilar keng qo‘llanilishi yangi pragmatik tizimning shakllanishiga olib kelmoqda.

Bugungi kunda xorijiy til ta’limida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan CEFR tizimida ham til o‘rganishda sotsiokulturniy bilimlarning ahamiyati alohida qayd etilgan [14]. Til o‘rganuvchi nafaqat grammatik qoidalarni, balki kommunikativ vaziyatlarda to‘g‘ri nutq strategiyalarini ham bilishi kerak.

O‘zbekiston sharoitida ham madaniyatlararo kommunikatsiya masalalariga qiziqish ortib bormoqda. Xalqaro turizm, xorijiy investitsiyalar va akademik almashinuv dasturlarining rivojlanishi natijasida turli millat vakillari o‘rtasidagi muloqot ko‘lami kengaymoqda. Shu sababli dialogik nutqning pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlarini o‘rganish amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Dialogik nutq madaniyatlararo kommunikatsiyaning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot jarayonida lingvistik birliklar bilan bir qatorda madaniy qadriyatlar, milliy mentalitet va kommunikativ strategiyalar ham muhim rol o‘ynaydi.

Madaniyatlararo dialoglarda pragmatik tafovutlar, nutq etiketi farqlari va neverbal vositalarning turlicha talqini kommunikativ to‘siqlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois xorijiy til ta’limida faqat grammatik bilimlarni emas, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani ham rivojlantirish zarur.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, samarali dialogik nutqni shakllantirish uchun til birliklari bilan bir qatorda madaniy kontekstni ham chuqur anglash talab etiladi. Bu esa xalqaro hamkorlik, ta’lim va professional kommunikatsiyada muvaffaqiyatli muloqotni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hall E. T. The Silent Language. New York: Anchor Books, 1973. – 45–67-betlar.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press, 1987. – 101–145-betlar.
3. Hall E. T. Beyond Culture. New York: Doubleday, 1976. – 87–112-betlar.
4. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. – 56–94-betlar.
5. Hymes D. Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1974. – 23–58-betlar.
6. OECD. Global Competency for an Inclusive World. Paris: OECD Publishing, 2018. – 15–39-betlar.

7. Samovar L., Porter R., McDaniel E. Communication Between Cultures. Boston: Wadsworth Publishing, 2012. – 132–168-betlar.
8. Scollon R., Scollon S. Intercultural Communication. Oxford: Blackwell Publishing, 2001. – 74–103-betlar.
9. Hofstede G. Cultures and Organizations: Software of the Mind. New York: McGraw-Hill, 2010. – 55–97-betlar.
10. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages. Cambridge University Press, 2020. – 121–150-betlar.
11. Nakane I. Silence in Intercultural Communication. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2007. – 43–89-betlar.
12. Hymes D. “On Communicative Competence”. Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin Books, 1972. – 269–293-betlar.
13. Thomas J. “Cross-Cultural Pragmatic Failure”. Applied Linguistics, 1983. Vol. 4(2). – 91–112-betlar.
14. Knapp M., Hall J. Nonverbal Communication in Human Interaction. Boston: Wadsworth, 2010. – 51–98-betlar.
15. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 33–76-betlar.